

Таракан Ю. І.,*аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка***ЩОДО ОСНОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ САМОЗАЙНЯТИХ ОСІБ****ON THE BASIC SOCIAL RIGHTS OF SELF-EMPLOYED PERSONS**

Актуальність статті полягає в тому, що правовий статус окремих осіб є складним правовим явищем, яке протягом багатьох років викликало інтенсивні наукові дискусії у вітчизняних та закордонних юридичних колах. Права як один із елементів правового статусу – ті можливості, які згідно з чинним законодавством належать даній категорії осіб, – один із важливих аспектів в процесі розкриття питання соціального забезпечення самозайнятих осіб в Україні. У цілому соціальні права людини становлять особливу групу прав – їх реалізація та забезпечення пов'язані із встановленням гармонізації між державною і суспільством. Реалізація людиною цих прав забезпечує повноцінне її існування у суспільстві. Метою статті є встановлення основних соціальних прав самозайнятих осіб. У статті проаналізовано поняття «соціальні права», які тісно пов'язані з такими, як «соціальний захист» та «соціальне право». У статті встановлено, що самозайняті особи можуть одночасно виступати суб'єктами-отримувачами соціального забезпечення та тими особами, які це забезпечення власне здійснюють. Зроблено висновок, що серед суб'єктивних прав самозайнятих осіб у сфері соціального забезпечення в цілому варто зазначити: право вимагати надання того або іншого виду забезпечення (пенсії, допомоги, компенсаційної виплати, соціальної послуги, пільги) у встановленому законом розмірі й у визначеному порядку, а також здійснення зобов'язаним суб'єктом інших дій із метою реалізації громадянином усіх наданих йому законом можливостей. Фізичні особи – підприємці, які виступають роботодавцями у сфері соціально-забезпечених відносин, мають право: надавати додаткову матеріальну компенсацію, вільно розпоряджатися різними соціальними коштами підприємства тощо. Однак якщо самозайняті особи можуть самостійно приймати рішення про заходи підтримки відповідно до власних побажань та можливостей, їм також необхідно звернути увагу на наявність юридичних обов'язків працівників із соціального забезпечення в процесі роботи. До таких обов'язків можна віднести: страхові внески у тому числі – щодо загальнообов'язкового національного пенсійного страхування, обов'язок надання відповідної інформації (про звільнених працівників; щодо стану охорони праці підприємств, установ, організацій) тощо.

Ключові слова: самозайнята особа, соціальний захист, соціальні права, працівник, роботодавець, правовий статус.

The relevance of the article is that the legal status of individuals is a complex legal phenomenon, which for many years has caused intense scientific debate in domestic and foreign legal circles. Rights as one of the elements of legal status – the opportunities that according to current legislation belong to this category of persons – is one of the important aspects in the process of disclosing the issue of social security of self-employed persons in Ukraine. In general, social human rights are a special group of rights – their implementation and enforcement are associated with the establishment of harmonization between the state and society. Man's realization of these rights ensures his full existence in society. The purpose of the article is to establish the basic social rights of self-employed persons. The relevance of the article is that the legal status of individuals is a complex legal phenomenon, which for many years has caused intense scientific debate in domestic and foreign legal circles. Rights as one of the elements of legal status – the opportunities that according to current legislation belong to this category of persons – is one of the important aspects in the process of disclosing the issue of social security of self-employed persons in Ukraine. In general, social human rights are a special group of rights – their implementation and enforcement are associated with the establishment of harmonization between the state and society. Man's realization of these rights ensures his full existence in society. The purpose of the article is to establish the basic social rights of self-employed persons. The article analyzes the concept of “social rights”, which is closely related to such as “social protection” and “social law”. The article stipulates that self-employed persons can simultaneously act as subjects-recipients of social security and those persons who actually provide this security. It is concluded that the subjective rights of self-employed persons in the field of social security in general should be noted: the right to demand the provision of one or another type of security (pension, benefits, compensation, social services, benefits) in the statutory amount and in the prescribed manner, and also implementation by the obligated subject of other actions for the purpose of realization by the citizen of all opportunities provided to it by the law. Individual entrepreneurs

who act as employers in the field of socially secure relations have the right to: provide additional material compensation, freely dispose of various social funds of the enterprise, and so on. However, if self-employed people can decide on support measures according to their own wishes and abilities, they also need to pay attention to the legal obligations of social security workers in the process of work. Such responsibilities include: insurance premiums, including – on compulsory national pension insurance, the obligation to provide relevant information (on dismissed employees; on the state of labor protection of enterprises, institutions, organizations), etc.

Key words: *self-employed person, social protection, social rights, employee, employer, legal status.*

Актуальність теми. Правовий статус окремих осіб є складним правовим явищем, яке протягом багатьох років викликало інтенсивні наукові дискусії у вітчизняних та закордонних юридичних колах. Права як один із елементів правового статусу – ті можливості, які згідно з чинним законодавством належать даній категорії осіб, – один із важливих аспектів в процесі розкриття питання соціального забезпечення самозайнятих осіб в Україні.

У цілому соціальні права людини становлять особливу групу прав – їх реалізація та забезпечення пов'язані із встановленням гармонізації між державною і суспільством. Реалізація людиною цих прав забезпечує повноцінне її існування у суспільстві.

Таким чином, **метою даної статті** є встановлення основних соціальних прав самозайнятих осіб.

Соціальні права відмінно трактуються представниками різних галузей знань.

Так, наприклад, соціологами під даною категорією пропонується розуміти права на виплати із соціального забезпечення, що існують у найбільш розвинутих суспільствах для всіх громадян [1, с. 334].

Доктором юридичних наук В.Д. Переваловим досліджувана категорія визначається як можливості індивіда, за допомогою яких забезпечуються його життя, людська гідність та свобода діяльності в усіх сферах [2].

Правник П.М. Рабінович поняття «соціальні права» тісно пов'язує з такими, як «соціальний захист» та «соціальне право». Вчений звертає увагу на те, що весь комплекс прав людини є соціальним у тому сенсі, що «дані права обумовлені соціумом, суспільством як за змістом та обсягом, так і за засобами їх здійснення». І якщо керуватися таким твердженням, то інших, несоціальних прав взагалі не існує. П.М. Рабінович визначає соціальні права як можливості людини забезпечити своє існування та розвиток із соціальних джерел завдяки соціальному утриманству, тобто

на основі застосовуваного за певних умов (при настанні так званих соціальних ризиків) державними чи недержавними організаціями соціально-аліментарного методу регулювання [3]. Цікавим є переконання вченого щодо доцільності відносити до соціальних такі права, як право власності на засоби виробництва, право на здобуття професії, вибирати та здійснювати трудову чи іншу діяльність, крім зазначених – право на сприятливі умови та справедливу оплату праці; відпочинок та дозвілля [4, с. 12].

Проблема чіткої класифікації соціальних прав донині залишається невирішеною. Так, точаться досить активні дискусії, які саме їх групи видається можливим узагальнено включати до категорії «соціальні».

Ураховуючи той факт, що у системі соціального захисту України активно розвивається порівняно нова форма – недержавне соціальне забезпечення, напрямками якої є благодійна, волонтерська діяльність, недержавне пенсійне забезпечення, соціальне забезпечення за рахунок роботодавця тощо [5, с. 107], доцільним стає виділення свіжого, сучасного підходу і стосовно прав та обов'язків суб'єктів досліджуваних правовідносин, що буде актуальним і в контексті дослідження соціальних прав самозайнятих осіб.

Так, самозайняті особи, на нашу думку, можуть одночасно виступати суб'єктами-отримувачами соціального забезпечення та тими особами, які це забезпечення власне здійснюють (або сприяють шляхом, наприклад, того, що виступають страхувальниками для найманих осіб).

Згідно із традиційним підходом, про який згадувалось вище, на роботодавця покладаються саме юридичні обов'язки. Так, наприклад, він зобов'язаний надавати працівникові у випадку тимчасової непрацездатності відповідну допомогу. Дана теза повною мірою може стосуватись самозайнятих осіб із найманими працівниками.

Розкриваючи соціальні права самозайнятих осіб, необхідно зупинитись саме на тому, якими соціальними можливостями дані особи можуть

користуватись та на які претендувати, виходячи із чинного законодавства.

Як зазначалося вище, чіткого переліку соціальних прав на сьогодні сформовано не було, залежно від ступеня їх узагальнення чи деталізації їх коло може різнитися.

Заслуговує на увагу точка зору М.М. Шумила, яким наголошується на особливому місці соціально-забезпечувальних прав серед усієї сукупності соціальних. Так, вчений говорить про те, що під соціальними правами доцільно розглядати весь комплекс прав у сфері соціального забезпечення, соціального обслуговування, виплати соціальних допомог та надання соціальних пільг [6, с. 296].

Слід розпочати з того, що на рівні теорії права соціального забезпечення допоки не було представлено певної сукупності прав, свобод та законних інтересів досліджуваної категорії суб'єктів, вичерпного переліку їх прав також не надано на рівні законодавства.

На нашу думку, до усієї сукупності соціальних прав самозайнятих осіб видається можливим включити дві умовні групи: загальні та спеціальні.

Діяльність самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення ґрунтується на основних конституційних соціально-економічних правах і свободах людини та регулюється широкою нормативною базою, що зумовлено різноманітністю видів незалежної професійної діяльності як форми самозайнятості [7, с. 80].

Т. Жовнір, досліджуючи правовий статус самозайнятих осіб, вдало звертає увагу на те, що загальні права, свободи та обов'язки самозайнятих осіб закріплені в Конституції України, серед яких вченою виокремлюються: право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, здійснювати підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується, на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї [8, с. 78], серед обов'язків – сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, дотримуватися Конституції та законів України [9].

Так, права самозайнятих осіб, закріплені на рівні Основного Закону, конкретизуються у численних галузевих нормах.

Найбільша деталізація та конкретизація прав самозайнятих осіб притаманна законодавству, яким регулюється статус та діяльність самозайнятих осіб, які провадять незалежну професійну діяльність.

Права, свободи та обов'язки самозайнятої особи в податкових правовідносинах врегульовані згідно з Податковим кодексом України, майнові та особисті немайнові права самозайнятої особи деталізуються у Цивільному кодексі України, особливості прав, що виникають у зв'язку з безпосереднім провадженням нею господарської діяльності, – у Господарському кодексі України. Окремі засади соціального захисту та забезпечення самозайнятих осіб закріплені у чинному законодавстві у сфері соціального забезпечення та соціального страхування тощо [8, с. 78], які більш детально будуть розглянуті в наступному підрозділі.

Спеціальні права самозайнятих осіб можуть мати свою специфіку, якщо такі особи використовують найману працю.

Серед суб'єктивних прав самозайнятих осіб у сфері соціального забезпечення в цілому варто зазначити: право вимагати надання того або іншого виду забезпечення (пенсії, допомоги, компенсаційної виплати, соціальної послуги, пільги) у встановленому законом розмірі й у визначеному порядку, а також здійснення зобов'язаним суб'єктом інших дій з метою реалізації громадянином усіх наданих йому законом можливостей.

Фізичні особи – підприємці, які виступають роботодавцями у сфері соціально-забезпечених відносин, мають право: надавати додаткову матеріальну компенсацію, вільно розпоряджатися різними соціальними коштами підприємства тощо. Однак якщо самозайняті особи можуть самостійно приймати рішення про заходи підтримки відповідно до власних побажань та можливостей, їм також необхідно звернути увагу на наявність юридичних обов'язків працівників із соціального забезпечення в процесі роботи. До таких обов'язків можна віднести страхові внески, у тому числі щодо загальнообов'язкового національного пенсійного страхування, обов'язок надання відповідної інформації (про звільнених працівників; щодо стану охорони праці підприємств, установ, організацій) тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джери Д. Большой толковый социологический словарь (Collisns). Москва : Вече, АСТ, 1999. 528 с.
2. Теория государства и права / Отв. ред. В.Д. Перевалов. Москва : НОРМА, 2006. С. 304.
3. Рабінович П.М. Соціальне право: деякі питання загальної теорії. *Право України*. 2003. № 1. С. 103–106.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Харків : Консум, 2002. 160 с.
5. Гудзь А.О. Система соціального захисту України та місце у ній недержавного соціального забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2019. № 40. С. 106–109.
6. Шумило М.М. Динамічні та статичні соціальні права у контексті зміни парадигми соціального захисту в Україні. *Університетські наукові записки*. 2016. № 3(59). С. 291–300.
7. Жовнір Т.Л. До питання гарантій самозайнятих осіб у сфері соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 60. С. 79–82.
8. Жовнір Т.Л. Зміст правого становища самозайнятої особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 76–81.
9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.